

Розділ 1

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 321.7

Т. О. КОСТЮК

МОНІТОРНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК НОВИЙ ІСТОРИЧНО-ЗУМОВЛЕНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Точкою референції даної статті є моніторна демократія. Розкриття її сутності, генези, характерних рис та особливостей здійснено через рефлексію теоретичних конструкцій відомого англійського дослідника Джона Кіна. Ключова пресупозиція розуміння концепту моніторної демократії полягає у тому, що кожна нова історична форма демократії перероджується в більш досконалу, адаптуючись під вимоги часу. Евристичність концепції моніторингової демократії полягає в тому, що вона пропагує відхід від однобічного розуміння демократії, що ґрунтується на засадах чесних виборів, а пропагує тримати міць влади у вузді, підпорядкувати уряди, корпорації та інші інституції тривалому громадському нагляду і контролю через моніторингові інституції, підвищувати якість політичної репрезентації, карати й усувати негідників із політики.

Ключові слова: демократія, комунікаційний надлишок, криза, ліберальна демократія, медіатизація, моніторна демократія, моніторні інститути, парламентське представництво.

© КОСТЮК Тетяна Олександрівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин і лінгвістики ім. Аверроеса ПрАТ «ВНЗ «МАУП»»

Костюк Т.А. Мониторинговая демократия как новый исторически обусловленный политический феномен.

Точкой референции данной статьи является мониторинговая демократия. Раскрытие ее сущности, генезиса, характерных черт и особенностей осуществлено через рефлексию теоретических конструкций известного английского исследователя Джона Кина. Ключевая пресуппозиция понимания концепта мониторинговой демократии заключается в том, что каждая новая историческая форма демократии перерождается в более совершенную, адаптируясь под требования времени. Еврестичность концепции мониторинговой демократии заключается в том, что она пропагандирует отход от одностороннего понимания демократии, основанной на принципах честных выборов, а пропагандирует держать мощь власти в узде, подчинить правительства, корпорации и другие институты длительному общественному надзору и контролю за мониторинговые институты, повышать качество политической репрезентации, наказывать и устранять негодяев из политики.

Ключевые слова: демократия, коммуникационный избыток, кризис, либеральная демократия, медиатизация, мониторинговая демократия, мониторинговые институты, парламентское представительство.

Kostyuk Tetajna. Monitor democracy as a new historical-political phenomenon caused.

The point of this article is the reference of monitor democracy. Disclosure of the nature, genesis, the characteristics and features is implemented through reflection of famous British explorer John Keane's theoretical constructs. The key presuppositions of understanding of the concept of democracy are that each new historical form of democracy degenerates into a better, adapting the requirements of time. An innovative concept of monitoring of democracy is that it promotes a departure from unilateral understanding of democracy based on the principles of fair elections, and promotes keeping the power of government in check, subordinating governments, corporations and other institutions as well as public supervision and control through monitoring institutions, improving the quality of political representation, punishing and eliminating the scoundrels of politics.

Key words: democracy, communication excess, the crisis of liberal democracy, medization, democracy monitor, monitor institutions parliamentary representation.

Теорія та практика демократії нараховує понад два тисячоліття, впродовж яких вона завжди перебувала в центрі соціо-гуманітарного дискурсу. Навіть соціально-політичні проекти, які різко протиставляли себе демократії, як-то державний соціалізм та фашизм, в особі їх ідейних натхненників і вождів говорили мовою демократичних цінностей, обіцяючи цілковиту їх реалізацію. Незважаючи на те, що агора, котра породила демократичну реальність і яка

власне була «умістищем демократії» давним-давно канула в Лету, політична теорія, реагуючи на соціально-політичні зміни, не припиняла процес змістовного наповнення поняття «демократія», створювала та виявляла додаткові стандарти й характеристики демократії. В результаті, на місці демократії в якості визнаного ідеалу постала нова історична форма демократії - ліберальна (парламентська, представницька) демократія, яка протягом кількох століть вважалася найбільш досконалим суспільним ладом і ознакою цивілізованості. Втім, з настанням епохи постіндустріалізму, проблема ліберальної демократії дедалі частіше центрується питанням її кризи та деградації. Іншими словами, специфіка сучасного інтелектуального простору щодо демократичної проблематики проявляється у скепсисі щодо можливостей ліберальної демократії вирішувати проблеми «нового типу», а також у неабиякій стурбованості з приводу її майбутнього.

Виклики, кинуті «постсучасністю» представницькій демократії, помітно актуалізували дослідницьку думку, траєкторія руху якої спрямована на аналіз та осмислення сучасного стану демократії, принципи її діяльності і політичні наслідки сучасної демократичної практики. Особливий інтерес та евристичний потенціал в межах окресленого проблемного ландшафту становлять теоретичні напрацювання відомого англійського дослідника Дж. Кіна, який зробив спробу виявлення специфіки нової форми демократії, яку він називає «моніторна демократія».

Звернення до теоретичних побудов англійського дослідника, автору даної статті видається релевантним та особливо актуальним за умов сьогодення, оскільки кінівська діагностика сучасної демократії відбувається крізь призму взаємодії медіа та демократії з одночасним наголошенням на тому, що кожна історична епоха демократії переплітається з специфічним режимом комунікації.

Проблема кризи демократії, виявлення та аналіз проблем, з якими зіткнулося ліберально-демократичне правління, сучасний стан демократичних інститутів та їх перспективи перебувають в орбіті наукових інтересів починаючи з середини 70-х рр. ХХ століття. «Офіційний старт» для подібних науково-дослідницьких розвідок припадає на 1975 рік, коли була оприлюднена доповідь під назвою «Криза демократії», автори якої відомі дослідники М.Кроз'є, С.Хан-

тінгтон та Д. Ватанукі попереджали про «похмуру майбутнє, що очікує демократичне правління». Висловлюючи стурбованість з приводу «перевантаження» уряду вимогами з боку суспільства, характерне для країн Західної Європи та США, вищезгадувані дослідники констатували, що «занадто велика кількість людей, які вимагають занадто багато від уряду, і в кінцевому підсумку занадто широка участь у роботі уряду створили серйозні проблеми в управлінні державними справами»¹.

Найбільш рельєфно проблема кризи ліберальної демократії представлена у наукових доробках таких авторитетних західних дослідників, як З. Бауман, Р. Даль, Дж. Данн, А. Етціоні, Т. Каротерс, Ж. Ліповецькі, Н. Луманн, Ф. фон Хайек та інші. Помітний внесок для поглибленого осмислення проблем та викликів, з якими стикається демократія в сучасному світі, зробив відомий сучасний італійський політичний теоретик Д. Дзолло. Він стверджує, що в умовах постіндустріального суспільства демократія піддається надпотужним еволюційним стресам, що унеможлиблює пояснення ідеї «представницької демократії», її сенсу. У своїй праці «Демократія і складність: реалістичний підхід» автор заперечував релевантність моделей демократії, що ґрунтуються на принципах участі, представництва й плюралізму і доводив необхідність побудови «постпредставницької теорії політичної системи». Вказуючи на «нищівний вплив» мас-медіа на громадську думку, могутність та тиск яких лише зростає, майбутнє західної демократії Д. Дзолло безпосередньо пов'язував з результатами боротьби за фундаментальне право людини, яке він визначає як «недоторканість свідомості».

Новий, і доволі оригінальний підхід щодо витоків демократії та особливостей її сучасного стану запропонував відомий голландський дослідник Ф. Анкерсміт. При розгляді політичної репрезентації, що покладена в основу представницької демократії, дослідник спирається не на етичну, а на естетичну політичну філософію. У своїй роботі «Естетична політика. Політична філософія по той бік факту та цінності», провідною темою якої є «дисфункції демократії» автор вказує на нездатність демократичної держави вирішувати певну категорію проблем, які «не роз'єднують суспільство на ворогуючі групи, а торкаються усіх нас більш-менш однаково»². Демократія, на думку голландського дослідника, є найкращим

інструментом для вирішення проблем, що роз'єднують суспільство. Власне для цього вона і з'явилася, і «можна лише захоплюватися тим, як вона вміла нейтралізувати серйозні соціальні та політичні конфлікти, що виникали в ході індустріалізації та модернізації суспільства у ХІХ – ХХ століттях. Але демократія не є підходящим інструментом для вирішення проблем, які не викликають в суспільстві внутрішнього протистояння»³. Тож, «загальне нездужання» переважної більшості сучасних демократій Ф. Анкерсміт пов'язує з тим, що вони «відчайдушно чіпляються за ті політичні проблеми, які вони не вміють вирішувати і підганяють проблеми нового типу до матриці традиційних проблем»⁴.

Останні роки позначені активізацією наукових розробок демократичної проблематики серед дослідників країн Центральної та Південно-Східної Європи, в тому числі й в Україні. Зокрема, відомий болгарський політолог та історик І. Крастев вважає, що успіхи демократії обернулися її кризою. На його думку, саме ера демократичного тріумфалізму, коли відпала необхідність доводити демократії право на своє існування, а антидемократичні судження стали моветоном, спровокувала появу проблеми⁵. Окремі аспекти проблеми сучасної демократії знайшли своє висвітлення у наукових роботах І. Джохадзе, В. Іноземцева, С. Перегудова, Л. Сморгунова, Ц. Тодорова, а також у сучасних дослідженнях, авторами яких є українські науковці Р. Жангожа, С. Кримський, Ю. Пахомов, О. Шморгун та інші.

Тотальна медіатизація сучасного постіндустріального суспільства зумовлює зсув пояснювальної схеми сучасного стану ліберальної демократії у бік моніторної демократії, що особливо виразно артикульоване у наукових роботах відомого англійського дослідника Дж. Кіна.

Тож, мета даної статті полягає у розкритті сутності, специфіки та причин виникнення моніторної демократії, що постає як нова історична форма демократії.

Сучасну епоху Дж. Кін маркує як революційну епоху «комунікаційного надлишку». Комунікаційна революція все ще триває, але вже є її політичні наслідки: по-перше, демократизація інформації, тобто «скасування привілеїв в області інформації, раніше на обмеженій основі доступної лише елітами»⁶; по-друге, медіатизація при-

ватної сфери, яка спровокувала жваві дискусії з приводу «визначення та етико-політичного значення розподілу публічного та приватного»⁷; по-третє, макрекерство – «активна діяльність громадян, журналістів та контролюючих інститутів, яка зводиться до закидування органів влади «викриттями» та фактами, що вимагають «публічного оприлюднення»⁸; по-четверте, помітне збільшення кількості «необраних представників», під якими розуміються «захисники суспільних інтересів та цінностей, публічні особи, чий авторитет перебуває за межами електоральної політики»⁹; по-п'яте, оформлення глобальної публіки. Ці та інші «загадкові новації», якими переповнені суспільства, насичені медіа, змушують Дж. Кіна піддати сумніву старі способи осмислення й тлумачення медіа, влади та політики. Він закликає позбутися догм, припинити мислити «мертвими поняттями та зношеними формулами» попередників й вдатися до нових «диких» ідей, які «дозволяють по-іншому поглянути на речі й осмислити їх, пропонуючи нам більш точні методи розпізнавання новацій нашого часу, їх демократичних потенцій та протилежних трендів, які здатні задушити нашу демократичну політику»¹⁰. Власне, таким свіжим, сміливим та винахідливим поглядом є кінівська теорія моніторної демократії.

Термін «моніторна демократія», як зауважує сам Дж. Кін, є доволі дивним. Втім, саме він, на думку дослідника, найбільш точно описує велику трансформацію, яка відбувається у багатьох регіонах світу. Розлога аргументація, щодо запровадження терміну «моніторна демократія» представлена у його роботі «Життя та смерть демократії» (2009), в якій автор визнає, що почав вживати даний термін завдяки науковим доробкам американського дослідника М. Шадсона, котрий розробив теорію «моніторіальної демократії».

Отже, згідно з Дж. Кіном, моніторна демократія – «це нова історична форма демократії, певний різновид «постелекторальних» політики та уряду, що визначаються швидким зростанням найрізноманітніших типів позапарламентських механізмів контролю влади»¹¹. Провідна роль у виникненні та зміцненні моніторної демократії належить «мережам моніторингу влади», які функціонують паралельно, а іноді й врозріз, з традиційними структурами представницької демократії. Однак, можливість нового типу демократії зумовили й інші чинники. Це дає підстави говорити про моніторну

демократію як про результат численних, переплених між собою, впливів, що зрештою призвело до «трансформації духу, мови та інститутів демократії»¹². В якості важливого чинника, який зумовив подібну трансформацію Дж. Кін виокремлює війну.

Практика моніторної демократії послаблює владу виборів, політичних партій та парламентів над життям громадян, що призводить до певних змін у змістовному наповненні демократії. Остання починає означати щось більше, аніж просто чесні та вільні вибори, хоча їх роль зберігається. До особливих характеристик моніторної демократії належить те, що потенційно усі сфери соціально-політичного життя можуть потрапити під контроль та перевірку не лише стандартних структур представницької демократії, але й усього комплексу непартійних, непарламентських органів, які діють як в межах територіальних державних утворень, так і поза ними. Ці моніторні інститути, звільненні від вад офіційної політики, змінили її мову, поширюють культуру голосування та представництва, прагнуть до надання політичних прав якомога більшій кількості громадянських голосів¹³. Суттєве зростання чисельності та розмаху моніторних інститутів дозволяють говорити про контурне окреслення нової картини політичного світу, де засадниче правило представницької демократії «одна людина, один голос» змінюється новим принципом моніторної демократії: «одна людина, багато інтересів, багато голосів, багато голосувань, багато представників»¹⁴. При цьому, як підкреслює Дж. Кін, моніторна демократія не прагне відновлення духу демократії зібрань, тобто ліквідації представництва. Останнє їй вкрай потрібне, так само, як і вибори. Йдеться про боротьбу за такий образ життя та модус правління, за яких політична влада постійно підпорядковуватиметься діючій системі стримувань та противаг, внаслідок чого ніхто не матиме права здійснювати свавілля і керувати за відсутності або всупереч згоди підлеглих чи їх представників.

Таким чином, моніторна демократія є абсолютно новим в історичному відношенні типом демократії, який працює зовсім не так, як у підручниках описується «представницька», «парламентська» або «ліберальна» демократія. «Там, де існує моніторна демократія, - відзначає Дж.Кін, - такі інститути, як періодичні вибори, конкуренція багатьох партій і право громадян публічно висловлювати схвалення або несхвалення прийнятих законів нова історична форма

демократії, вирізняється тим, що потенційно усі сфери соціально-політичного життя можуть контролюватися, і не лише стандартними структурами представницької демократії, але й усім комплексом не-партійних, непарламентських органів, які діють як в межах територіальних держав, так і поза ними»¹⁵.

1. *Мюллер Я. В.* Споры о демократии: Политические идеи в Европе XX века / Мюллер Я.В. / пер. с англ. А. Яковлева. – М. : Изд. Института Гайдара, 2014. – С. 332-333. 2. *Анкерсмит Ф. Р.* Эстетическая политика. Политическая философия по ту сторону факта и ценности / Анкерсмит Ф.Р. / пер. с англ. Д. Кралечкина; под науч. ред. И. Борисовой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – С. 90. 3. Там же. – С. 185-186. 4. Там же. – С. 187. 5. *Крестев И.* Демократия и разочарованность / Крестев И. // Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века ; Центр исследований постиндустриального общества. – М. : Издательство «Европа», 2010. – 318 с. – С. 146. 6. *Кин Дж.* Демократия и декаданс медиа / Кин Дж. / пер. с англ. Д. Кралечкина; под. науч. ред. А. Смрнова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. – С. 37. 7. Там же. – С. 46. 8. Там же. – С. 56. 9. Там же. – С. 74. 10. Там же. – С. 32. 11. Там же. – С. 104-105. 12. Там же. – С. 126. 13. *Дзоло Д.* Демократия и сложность: реалистический подход / Дзоло Д.; / пер. с англ. А. А. Калинина (предисловие, гл. I–IV), Н. В. Эдельмана (гл. V, заключение), М. А. Юсима (предисловие к русскому изданию); Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 320 с. 14. *Keane J.* The life and Death of Democracy / J. Keane. - Simon & Schuster / W. W. Norton & Company. – London, 2009. – P. 112. 15. Там само. – С.334.

Kostyuk Tetajna. Monitor democracy as a new historical-political phenomenon caused

The present file provides detailed arguments in favor of the introduction of strange-sounding term "Monitoring Democracy" as the most accurate description of the major transformation taking place in many regions of the world. Monitoring democracy - is a new historical form of democracy, a certain kind of "post-election" policy and the government defined by the rapid growth of many different types of non-parliamentary control mechanisms of power. Assuming the presence of an independent public to which addressed their messages, these organizations monitor fixed in "internal" areas of government and civil society, as well as "cross-border" areas the once subordinate tyranny empires, states and corporations. It causes changing of the architecture and dynamics of self-government. It got proved that the central element - the power of the elections, political parties and parliaments over the life of the citizens - has weakened. Democracy begins to mean something much more than free and fair elections, although their role is maintained. In the framework of and outside the government watchdog all have a noticeable impact on the dynamics

and the importance of democracy. Constantly keeping politicians, parties and elected governments in the voltage monitor institutions complicate their lives, and call into question their power and authority, often forcing them to cut and modify their programs - often due to the fact that they were politically compromised.

We have underlined here that the questions of whether it is moving towards a new type of sustainable and historically irreversible democracy should be considered separately and, like its two predecessors, the historic, democratic assemblies of the ancient world and the modern representative democracy in its territorial form, a monitor democracy is not something inevitable. However, a monitor democracy, judging by its institutional circuits and internal dynamics - is undoubtedly the most complex of all known forms of democracy. Latin lovers might say that this tertium quid, not fully formed the successor to the earlier history of experiments with forms of democracy, based on the meeting and representation. Speaking on behalf of "the people", "society", "social responsibility", "people", "stakeholders" or "citizens" - all these terms in the age of the monitor democracy are usually used as synonyms, - controlling power of institutions emerge here, there is space within the state and beyond, often spread across territorial borders. Elections, political parties and legislatures have not disappeared and have not lost their value; but they are definitely losing their key position in politics. Contrary to orthodox assertions of most political scientists, many of them quietly to themselves drowned in the deep waters of forgetfulness, democracy is now - is not just a way to work with the power of elected governments through the electoral, parliamentary and constitutional instruments, and is no longer limited to the territorial State. Gone are the days when democracy could be described (in one go) as a "reign of unlimited will of the majority" (Friedrich von Hayek). In a variety of areas - in local, national or supra-national government, the business world, NGOs and networks that have sprouted up to the very roots of everyday life, and went across the globe - sending power to the people and organizations today, as a rule, are subject to public monitoring and public criticism, to carry out a whole range of non-parliamentary organizations.

Key words: democracy, communication excess, the crisis of liberal democracy, medization, democracy monitor, monitor institutions parliamentary representation.